SHABDBRAHM E-ISSN: 3049 4230
VOLUME 1, ISSUE 2, OCTOBER 2025

લોહપુરુષ સરદાર પટેલ: એકતાના શિલ્પી

વાઘેલા રાહુલકુમાર રાજેશભાઈ

માછી ઉપેન્દ્રકુમાર મહેન્દ્રભાઈ

વિદ્યાર્થી એમ.એ સેમ-4, અર્થશાસ્ત્ર વિભાગ

સી. એન્ડ એસ.એચ. દેસાઇ આર્ટ્સ એન્ડ એલ.કે.એલ. દોશી કોમર્સ કોલેજ, બાલાસિનોર

સારાંશ

આ સંશોધન પેપર આધુનિક ભારતના નિર્માણમાં સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલની નિર્ણાયક ભૂમિકાનું ગહન વિશ્લેષણ રજૂ કરે છે. "ભારતના લોહ પુરુષ" તરીકે ઓળખાતા સરદાર પટેલનું જીવન માત્ર સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ પૂરતું સીમિત ન હતું, પરંતુ તેઓ એક પ્રખર વહીવટકર્તા, મુત્સદ્દી અને રાષ્ટ્રનિર્માતા હતા. આ અભ્યાસ તેમના જીવનના ત્રણ મુખ્ય પાસાંઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે: (૧) બ્રિટિશ સામ્રાજ્યવાદ સામે અહિંસક પ્રતિકારનું નેતૃત્વ, ખાસ કરીને ખેડા અને બારડોલી સત્યાગ્રહમાં તેમની સંગઠનાત્મક શક્તિ, (૨) ૧૯૪૭ના ભારતીય સ્વાતંત્ર્ય ધારા પછી ઉભી થયેલી ભૌગોલિક અરાજકતા વચ્ચે ૫૬૨ રજવાડાઓનું ભારતીય સંઘમાં એકીકરણ, અને (૩) સ્વતંત્ર ભારત માટે મજબૂત વહીવટી માળખા (સિવિલ સર્વિસીસ) ની રચના.

આ પેપર ઐતિહાસિક દસ્તાવેજો અને સમકાલીન સંશોધન સંદર્ભોનો ઉપયોગ કરીને જૂનાગઢ અને હૈદરાબાદના જોડાણની જટિલ પ્રક્રિયાઓ, "ઓપરેશન પોલો" ની લશ્કરી વ્યૂહરચના અને "ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ ઓફ એક્સેશન" ની મુત્સદ્દીગીરીનું પરીક્ષણ કરે છે. વધુમાં, તે ભારતના બંધારણના ઘડતરમાં ખાસ કરીને મૂળભૂત અધિકારો અને લઘુમતીઓના રક્ષણ અંગેના તેમના વિચારોનું વિશ્લેષણ કરે છે. અંતે સ્ટેચ્યુ ઓફ યુનિટી અને રાષ્ટ્રીય એકતા દિવસના માધ્યમથી તેમના વારસાના સમકાલીન મહત્વની ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આ સંશોધન સાબિત કરે છે કે સરદાર પટેલની વ્યવહારુ રાજનીતિ (Realpolitik) અને વહીવટી દ્રઢતા એ આધુનિક ભારતના અસ્તિત્વ અને એકતાનો પાયો છે.

SHABDBRAHM

મુખ્ય શબ્દો (Keywords): સરદાર પટેલ, રાષ્ટ્રીય એકીકરણ, બારડોલી સત્યાગ્રહ, ઓપરેશન પોલો, આરઝી હુકુમત, ૫૬૨ રજવાડા, ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ ઓફ એક્સેશન, ભારતીય સનદી સેવાઓ (IAS/IPS), સ્ટેચ્યુ ઓફ યુનિટી, લોહ પુરુષ.

પ્રસ્તાવના: વિભાજન અને વિખવાદનો પડકાર

૧૫ ઓગસ્ટ, ૧૯૪૭ ના રોજ જ્યારે ભારત સ્વતંત્ર થયું, ત્યારે દેશની સ્થિતિ અત્યંત નાજુક હતી. સદીઓની ગુલામી પછી મળેલી આઝાદીની ખુશીની સાથે વિભાજનની વેદના અને કોમી રમખાણોનો ભય પણ હતો. પરંતુ આ બધાથી વિશેષ એક મોટો બંધારણીય અને ભૌગોલિક પડકાર ભારતની સામે ઉભો હતો - રજવાડાંઓનું ભવિષ્ય. બ્રિટિશ શાસને "લેપ્સ ઓફ પેરામાઉન્સી" (સાર્વભૌમત્વનો અંત) સિદ્ધાંત હેઠળ જાહેર કર્યું હતું કે બ્રિટિશ તાજ અને રજવાડાંઓ વચ્ચેના કરારો રદ કરવામાં આવશે, અને ૫૬૨ જેટલાં રજવાડાંઓ સ્વતંત્ર થશે અથવા ભારત કે પાકિસ્તાનમાંથી કોઈપણ ડોમિનિયનમાં જોડાવા માટે મુક્ત રહેશે.

આ પરિસ્થિતિમાં ભારતનું "બાલ્કનાઈઝેશન" (ટુકડાઓમાં વિભાજન) થવાનો ભય હતો. ભારતના નકશામાં ૪૮% વિસ્તાર અને ૨૮% વસ્તી આ રજવાડાંઓના નિયંત્રણમાં હતી.[1] આ કટોકટીના સમયે, ભારતના પ્રથમ નાયબ વડાપ્રધાન અને ગૃહમંત્રી તરીકે સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ પર આ વિખરાયેલા ટુકડાઓને એક તાંતણે બાંધવાની જવાબદારી આવી. આ સંશોધન પેપર એ તપાસે છે કે કેવી રીતે એક ખેડૂત પુત્રે પોતાની અદમ્ય ઇચ્છાશક્તિ અને રાજદ્વારી કુશળતાથી ભારતનો વર્તમાન ભૌગોલિક નકશો તૈયાર કર્યો અને દેશને એક સૂત્રમાં બાંધ્યો.

૨.પ્રારંભિક જીવન અને નેતૃત્વનું ઘડતર

સરદાર પટેલનું વ્યક્તિત્વ ગુજરાતના ગ્રામીણ પરિવેશ અને ખેડૂત સંસ્કૃતિમાં ઘડાયું હતું. તેમનો જન્મ ૩૧ ઓક્ટોબર, ૧૮૭૫ ના રોજ નડિયાદમાં થયો હતો, અને તેમનું મૂળ વતન કરમસદ હતું. તેમના પિતા ઝવેરભાઈ અને માતા લાડબા પાસેથી તેમને ધાર્મિક સંસ્કારો અને અન્યાય સામે લડવાની પ્રેરણા મળી હતી.[3]

૨.૧ શિક્ષણ અને વકીલાત

નાનપણથી જ પટેલ સ્વાભિમાની અને તેજસ્વી હતા. શાળાના સમયમાં એક ભ્રષ્ટ શિક્ષક સામે વિદ્યાર્થી આંદોલનનું નેતૃત્વ કરીને તેમણે પોતાના નેતૃત્વના ગુણોનો પરિચય આપ્યો હતો.[4] ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે તેઓ ૧૯૧૦ માં ઈંગ્લેન્ડ ગયા અને 'મિડલ ટેમ્પલ' માં કાયદાનો અભ્યાસ કર્યો. ત્યાં તેમણે બેરિસ્ટરની પરીક્ષામાં ટોપ કર્યું અને ૧૯૧૩ માં ભારત પરત ફર્યા.

અમદાવાદમાં તેમણે ફોજદારી વકીલ તરીકે નામના મેળવી. પરંતુ ગાંધીજીના સંપર્કમાં આવ્યા પછી તેમનું જીવન બદલાઈ ગયું. ૧૯૧૭ માં તેઓ અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીમાં ચૂંટાયા અને ૧૯૨૪ થી ૧૯૨૮ સુધી તેના પ્રમુખ રહ્યા. આ સમયગાળા દરમિયાન તેમણે શહેરની ડ્રેનેજ, પાણી અને સ્વચ્છતા વ્યવસ્થામાં ક્રાંતિકારી સુધારા કર્યા. ૧૯૨૭ ના ભયાનક પૂર સમયે તેમણે કરેલી રાહત કામગીરીએ તેમની સંગઠન શક્તિનો પરચો આપ્યો હતો. એક રસપ્રદ ઘટનામાં, જ્યારે સફાઈ કામદારો હડતાલ પર હતા, ત્યારે પટેલે જાતે હાથમાં સાવરણી લઈ હરિજન વાસની સફાઈ કરી હતી, જે તેમની ગાંધીવાદી વિચારધારા અને શ્રમ પ્રત્યેના આદરનું પ્રતીક હતું.

SHABDBRAHM

૨.૨ ખેડા સત્યાગ્રહ (૧૯૧૮): ગાંધીજીના સેનાપતિ

પટેલની રાજકીય કારકિર્દીનો વાસ્તવિક પ્રારંભ ખેડા સત્યાગ્રહથી થયો. ૧૯૧૮ માં ખેડા જિલ્લામાં પાક નિષ્ફળ જવા છતાં બ્રિટિશ સરકારે મહેસૂલ માફ કરવાનો ઇનકાર કર્યો. ગાંધીજીએ આ લડતનું નેતૃત્વ વલ્લભભાઈને સોંપ્યું. ત્રણ મહિના સુધી ચાલેલા આ સંઘર્ષમાં પટેલે ગામડે ગામડે ફરી ખેડૂતોને એકજૂથ કર્યા. બ્રિટિશ દમન, જપ્તી અને ધરપકડો વચ્ચે પણ ખેડૂતો અડગ રહ્યા. ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે, "જો વલ્લભભાઈની મદદ ન મળી હોત, તો આ અભિયાન આટલું સફળ ન થયું હોત".

3. બારડોલી સત્યાગ્રહ: 'સરદાર' નો ઉદય

૧૯૨૮ નો બારડોલી સત્યાગ્રહ એ પટેલના જીવનનો અને ભારતીય સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામનો એક સીમાચિહ્નરૂપ બનાવ હતો. બ્રિટિશ સરકારે દુષ્કાળ અને પાકના ભાવ ઘટવા છતાં મહેસૂલમાં ૨૨% નો જંગી વધારો ઝીંકી દીધો હતો.

૩.૧ સંગઠનાત્મક કૌશલ્ય

વલ્લભભાઈએ બારડોલીના ખેડૂતોને નેતૃત્વ પૂરું પાડ્યું. તેમણે આખી લડતને એક લશ્કરી શિસ્ત સાથે યોજી હતી.

- સમગ્ર તાલુકાને વિવિધ છાવણીઓમાં વહેંચી દેવામાં આવ્યો.
- સરકારી અધિકારીઓનો સામાજિક બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો.
- ગુપ્તચર વ્યવસ્થા ઉભી કરવામાં આવી જેથી સરકારની ચાલ જાણી શકાય.
- દૈનિક પત્રિકાઓ દ્વારા ખેડૂતોનું મનોબળ ટકાવી રાખવામાં આવ્યું.

૩.૨ વિજય અને ઉપાધિ

સરકારે જમીનો જપ્ત કરી, પશુઓ હરાજી કર્યા, પરંતુ ખેડૂતો નમ્યા નહીં. અંતે, બ્રિટિશ સરકારને ઝૂકવું પડ્યું અને કરવધારો રદ કરી ન્યાયિક તપાસની માંગ સ્વીકારવી પડી. આ અદભૂત સફળતા પછી, બારડોલીની મહિલાઓએ અને સમગ્ર રાષ્ટ્રે તેમને **'સરદાર'** નું બિરુદ આપ્યું. આ લડતે સાબિત કર્યું કે પટેલ માત્ર એક નેતા નથી, પરંતુ જનસમુદાયના હૃદયસમ્રાટ છે.

SHABDBRAHM

૪. એકીકરણ: અખંડ ભારતનું નિર્માણ

૧૯૪૭ માં આઝાદી મળ્યા પછી, સરદાર પટેલ સામે સૌથી મોટો પડકાર ૫૬૨ રજવાડાંઓને ભારતમાં ભેળવવા

નો હતો. જવાહરલાલ નેહરુએ આ રજવાડાંઓ સામે કડક વલણ અપનાવ્યું હતું અને કહ્યું હતું કે સ્વતંત્ર ભારત "રાજાઓના દૈવી અધિકાર" ને સ્વીકારશે નહીં. પરંતુ સરદાર પટેલે પરિસ્થિતિની નાજુકતા સમજીને મુત્સદ્દીગીરી અને વ્યવહારુ અભિગમ અપનાવ્યો.

૪.૧ વ્યૂહરચના અને સાથીદારો

સરદાર પટેલે નવા રચાયેલા 'સ્ટેટ ડિપાર્ટમેન્ટ' (રાજ્ય મંત્રાલય) નો હવાલો સંભાળ્યો અને વી.પી. મેનન જેવા બાહોશ સનદી અધિકારીને પોતાના સચિવ બનાવ્યા. તેમણે રાજાઓને સમજાવવા માટે "ગાજર અને લાકડી" (Carrot and Stick) ની નીતિ અપનાવી.

- **મુત્સદ્દીગીરી:** પટેલે રાજાઓની દેશભક્તિને જગાડી અને તેમને ભારતના નિર્માણમાં ભાગીદાર

બનવા અપીલ કરી.

- **પ્રિવી પર્સ (Privy Purse):** રાજાઓને તેમના સાલિયાણા અને માન-મરતબો જાળવી રાખવાની ખાતરી આપી.
- **લોકજુવાળ:** બીજી તરફ, રાજ્યોમાં પ્રજા મંડળો દ્વારા લોકશાહીની માંગ ઉભી કરાવી રાજાઓ પર દબાણ જાળવી રાખ્યું.

૪.૨ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ ઓફ એક્સેશન (Instrument of Accession)

પટેલ અને મેનને તૈયાર કરેલા 'ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ ઓફ એક્સેશન' (જોડાણખત) મુજબ રાજાઓએ માત્ર ત્રણ વિષયો ભારત સરકારને સોંપવાના હતા:

1. સંરક્ષણ (Defence)
2. વિદેશી બાબતો (External Affairs)
3. સંચાર (Communications)

બાકીની બાબતોમાં રાજાઓની આંતરિક સ્વાયત્તતા જળવાઈ રહેતી હતી. આ વ્યવહારુ ફોર્મ્યુલાને કારણે ૧૫ ઓગસ્ટ ૧૯૪૭ સુધીમાં મોટાભાગનાં રજવાડાંઓ ભારતમાં જોડાઈ ગયા.

નીચેના કોષ્ટકમાં એકીકરણની પ્રક્રિયાની મુખ્ય વિગતો દર્શાવવામાં આવી છે:

SHABDBRAHM

વિગત	માહિતી
કુલ રજવાડાઓ	૫૬૨ (આશરે)
એકીકૃત વિસ્તાર	ભારતનો ૪૮% ભૌગોલિક વિસ્તાર
સમાવિષ્ટ વસ્તી	૨૮% (લગભગ ૯.૯ કરોડ)
મુખ્ય સાથીદાર	વી.પી. મેનન (સચિવ, રાજ્ય મંત્રાલય)
પદ્ધતિ	મુત્સદ્દીગીરી, પ્રજાકીય દબાણ, સૈન્ય કાર્યવાહી

[redacted]

મોટાભાગનાં રાજ્યો સરળતાથી જોડાયાં, પરંતુ જૂનાગઢ, હૈદરાબાદ અને કાશ્મીરે ભારતની એકતા સામે મોટો પડકાર ઉભો કર્યો. અહીં સરદાર પટેલની "લોખંડી ઈચ્છાશક્તિ" ની સાચી કસોટી થઈ.

૫.૧ જૂનાગઢ: આરઝી હુકુમત અને લોકમત

જૂનાગઢ સૌરાષ્ટ્રનું એક પ્રમુખ રાજ્ય હતું. ત્યાંના શાસક મુસ્લિમ નવાબ મહાબત ખાન હતા, જ્યારે ૮૦% વસ્તી હિન્દુ હતી.

- **કટોકટી:** ૧૫ ઓગસ્ટ ૧૯૪૭ ના રોજ નવાબે પાકિસ્તાન સાથે જોડાવાની જાહેરાત કરી, જે ભૌગોલિક અને વસ્તીની દ્રષ્ટિએ અતાર્કિક હતું કારણ કે જૂનાગઢ ચારેબાજુથી ભારતીય વિસ્તારથી ઘેરાયેલું હતું.
- **પટેલની પ્રતિક્રિયા:** પટેલે સૈન્ય મોકલવાને બદલે કુનેહપૂર્વક કામ લીધું. તેમણે જૂનાગઢનો આર્થિક બહિષ્કાર કરાવ્યો અને કોલસો તથા વીજળીનો પૂરવઠો અટકાવી દીધો.
- **આરઝી હુકુમત:** ૨૫ સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૭ ના રોજ મુંબઈમાં શામળદાસ ગાંધી (ગાંધીજીના ભત્રીજા) ના નેતૃત્વમાં **'આરઝી હુકુમત'** (કામચલાઉ સરકાર) ની સ્થાપના થઈ.[15] રતુભાઈ અદાણી જેવા સ્વાતંત્ર્ય સેનાનીઓના નેતૃત્વમાં આરઝી હુકુમતે જૂનાગઢના વિસ્તારો કબજે કરવાનું શરૂ કર્યું.
- **પરિણામ:** વહીવટી તંત્ર તૂટી પડતાં નવાબ કરાંચી ભાગી ગયા. ૯ નવેમ્બર ૧૯૪૭ ના રોજ ભારતે જૂનાગઢનો વહીવટ સંભાળી લીધો.
- **લોકમત (Plebiscite):** ભારત સરકારે લોકશાહી મૂલ્યોને માન આપીને ૨૦ ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૮ ના રોજ લોકમત લીધો. પરિણામો ઐતિહાસિક હતા: કુલ ૨,૦૧,૪૫૭ મતદારોમાંથી ૧,૯૦,૮૭૦ લોકોએ મતદાન કર્યું, જેમાંથી માત્ર **૯૧ મતો** પાકિસ્તાનની તરફેણમાં પડ્યા. આ ૯૯.૯૫% જનાદેશ પટેલની નીતિનો વિજય હતો.

૫.૨ હૈદરાબાદ: ઓપરેશન પોલો

હૈદરાબાદ ભારતનું સૌથી મોટું અને સમૃદ્ધ રજવાડું હતું, જે દક્ષિણ ભારતના મધ્યમાં આવેલું હતું. નિઝામ ઉસ્માન અલી ખાન સ્વતંત્ર રહેવા માંગતા હતા અને તેમણે કાસિમ રિઝવીના નેતૃત્વ હેઠળ **'રઝાકારો'** નામના અત્યાચારી સશસ્ત્ર દળને છૂટો દોર આપ્યો હતો.

- **ખતરો:** રઝાકારોએ હિન્દુ વસ્તી પર અત્યાચારો ગુજાર્યા અને સરહદી ગામોમાં લૂંટફાટ શરૂ કરી. નિઝામે પાકિસ્તાનને ૨૦ કરોડ રૂપિયાની લોન આપી અને હથિયારો ખરીદવાનો પ્રયાસ કર્યો.[12] સરદાર પટેલે હૈદરાબાદને "ભારતના પેટમાં થયેલું અલ્સર" ગણાવ્યું જેને દૂર કરવું અનિવાર્ય હતું.
- **પોલીસ એક્શન:** લાંબી વાટાઘાટો નિષ્ફળ ગયા પછી, પટેલે લશ્કરી કાર્યવાહીનો આદેશ આપ્યો, જેને ગુપ્ત નામ **"ઓપરેશન પોલો"** આપવામાં આવ્યું (કારણ કે હૈદરાબાદમાં પોલોની રમત પ્રખ્યાત હતી).
- **કાર્યવાહી:** ૧૩ સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૮ ના રોજ ભારતીય સેના હૈદરાબાદમાં પ્રવેશી. મેજર જનરલ જે.એન. ચૌધરીના નેતૃત્વમાં ભારતીય સેનાએ માત્ર **૧૦૮ કલાક** (૫ દિવસ) માં નિઝામના

દળોને શરણે આવવા મજબૂર કર્યા.

- **સમર્પણ**: ૧૭ સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૮ ના રોજ નિઝામે શરણાગતિ સ્વીકારી અને હૈદરાબાદ ભારતનું અભિન્ન અંગ બન્યું. આ કાર્યવાહીને આંતરરાષ્ટ્રીય દબાણથી બચવા માટે "યુદ્ધ" ને બદલે "પોલીસ એક્શન" નામ આપવામાં આવ્યું હતું.

૫.૩ કાશ્મીર: અધૂરું કાર્ય?

કાશ્મીરના મહારાજા હરિસિંહ શરૂઆતમાં સ્વતંત્ર રહેવા માંગતા હતા. જોકે, ઓક્ટોબર ૧૯૪૭ માં પાકિસ્તાની આદિવાસીઓએ આક્રમણ કર્યું ત્યારે તેમણે ભારતની મદદ માંગી. સરદાર પટેલ અને વી.પી. મેનને સ્પષ્ટ કર્યું કે ભારત ત્યારે જ સૈન્ય મોકલશે જ્યારે મહારાજા જોડાણખત પર સહી કરશે.

૨૬ ઓક્ટોબરે જોડાણખત પર સહી થયા પછી જ ભારતીય સેનાને એરલિફ્ટ કરવામાં આવી. કાશ્મીર મુદ્દે કલમ ૩૭૦ અને સંયુક્ત રાષ્ટ્રમાં જવાનો નિર્ણય નેહરુનો હતો, જેની સાથે પટેલ સંપૂર્ણ સહમત ન હતા, તેમ છતાં સરકારની એકતા જાળવવા તેમણે મૌન સમર્થન આપ્યું હતું. પટેલે નેહરુને પૂછ્યું હતું, "જવાહરલાલ, તમારે કાશ્મીર જોઈએ છે કે તમે તેને ગુમાવવા માંગો છો?"

SHABDBRAHM

રજવાડાઓના એકીકરણ પછી, ભારતને ચલાવવા માટે એક મજબૂત વહીવટી તંત્રની જરૂર હતી. સ્વાતંત્ર્ય પહેલાની ‘ઈન્ડિયન સિવિલ સર્વિસ' (ICS) બ્રિટિશ હકુમતનું સાધન હતી, તેથી ઘણા નેતાઓ તેને નાબૂદ કરવા માંગતા હતા.

પરંતુ સરદાર પટેલ દૂરંદેશી હતા. તેઓ માનતા હતા કે અનુભવી અધિકારીઓ વગર દેશમાં અરાજકતા ફેલાઈ જશે. તેમણે બંધારણ સભામાં ICS નો બચાવ કરતા કહ્યું હતું:

> "જો તમારી પાસે એવી 'ઓલ ઈન્ડિયા સર્વિસ' નહીં હોય જે પોતાની વાત નીડરતાથી રજૂ કરી શકે, તો તમે સંયુક્ત ભારતનું નિર્માણ નહીં કરી શકો... આ અધિકારીઓ આપણી ‘સ્ટીલ ફ્રેમ' (પોલાદી માળખું) છે. જો તમે આ ફ્રેમને દૂર કરશો, તો આખું માળખું તૂટી પડશે."

આમ, સરદાર પટેલે આધુનિક IAS (Indian Administrative Service) અને IPS (Indian Police Service) ની રચના કરી. તેઓ ઇચ્છતા હતા કે સનદી અધિકારીઓ રાજકીય દબાણથી મુક્ત રહીને બંધારણને વફાદાર રહે. આથી જ તેમને "ભારતીય સિવિલ સર્વિસના પેટ્રન સેન્ટ" (રક્ષક સંત) માનવામાં આવે છે. **મૂળભૂત અધિકારો, લઘુમતીઓ અને આદિવાસી વિસ્તારોની સલાહકાર સમિતિ** ના અધ્યક્ષ હતા.

- **મૂળભૂત અધિકારો**: પટેલે મિલકતના અધિકાર (Right to Property) નો મજબૂત બચાવ કર્યો હતો, જે આર્થિક સ્થિરતા માટે જરૂરી હતો.
- **બિનસાંપ્રદાયિકતા**: જ્યારે કેટલાક લોકોએ ભારતને 'હિન્દુ રાષ્ટ્ર' જાહેર કરવાની માંગ કરી, ત્યારે પટેલે તેનો અસ્વીકાર કર્યો હતો. તેમણે કહ્યું હતું કે, "આપણે એ ન ભૂલવું જોઈએ કે લઘુમતીઓની સુરક્ષા એ આપણી પ્રાથમિક જવાબદારી છે".
- **એક સમાન નાગરિકત્વ**: તેમણે બ્રિટિશ સમયની "પૃથક મતદાર મંડળ" (Separate Electorates) ની પ્રથા નાબૂદ કરાવી, જે કોમવાદનું મૂળ હતું. તેમણે દલીલ કરી હતી કે સ્વતંત્ર ભારતમાં તમામ નાગરિકો સમાન હોવા જોઈએ, અને લઘુમતીઓએ અલગાવવાદને બદલે રાષ્ટ્રીય મુખ્યધારામાં ભળવું જોઈએ.

[redacted]

સરદાર પટેલના વારસાને ચિરંજીવ બનાવવા માટે ૨૧મી સદીમાં ભવ્ય સ્મારકનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું છે. ૩૧ ઓક્ટોબર ૨૦૧૮ ના રોજ, સરદાર પટેલની ૧૪૩મી જન્મજયંતિ પર વડાપ્રધાન નરેન્દ્ર મોદીએ ગુજરાતના કેવડિયા ખાતે **'સ્ટેચ્યુ ઓફ યુનિટી'** નું લોકાર્પણ કર્યું.

૮.૧ વિશેષતાઓ અને મહત્વ

- **ઊંચાઈ**: ૧૮૨ મીટર (૫૯૭ ફૂટ) ઊંચાઈ ધરાવતી આ પ્રતિમા વિશ્વની સૌથી ઊંચી પ્રતિમા છે.
- **નિર્માણ**: આ પ્રતિમા માટે દેશભરના લાખો ખેડૂતો પાસેથી લોખંડના ઓજારો એકત્ર કરવામાં આવ્યા હતા, જે પટેલના ખેડૂત નેતા તરીકેના વ્યક્તિત્વ અને રાષ્ટ્રીય એકતાનું પ્રતીક છે.
- **ડિઝાઇન**: પદ્મ ભૂષણ રામ વી. સુતાર દ્વારા ડિઝાઈન કરાયેલ આ પ્રતિમા સરદાર સરોવર ડેમની સામે સાધુ બેટ પર ઉભી છે.
- **રાષ્ટ્રીય એકતા દિવસ**: ૨૦૧૪ થી, ૩૧ ઓક્ટોબરને ભારત સરકાર દ્વારા **'રાષ્ટ્રીય એકતા દિવસ'** તરીકે ઉજવવામાં આવે છે. આ દિવસે દેશભરમાં 'રન ફોર યુનિટી' નું આયોજન થાય છે.
- **સરદાર પટેલ રાષ્ટ્રીય એકતા પુરસ્કાર**: રાષ્ટ્રીય એકતા અને અખંડિતતામાં ઉત્કૃષ્ટ યોગદાન

આપનાર વ્યક્તિઓ અને સંસ્થાઓ માટે ભારત સરકારે આ સર્વોચ્ચ નાગરિક સન્માન શરૂ કર્યું છે.[31]

નીચેના કોષ્ટકમાં સ્ટેચ્યુ ઓફ યુનિટીની તકનીકી વિગતો છે:

વિશેષતા	વિગત
સ્થાન	કેવડિયા, નર્મદા જિલ્લો, ગુજરાત
ઊંચાઈ	૧૮૨ મીટર (વિશ્વની સૌથી ઊંચી)
શિલ્પકાર	રામ વી. સુતાર
ઉદ્ઘાટન તારીખ	૩૧ ઓક્ટોબર ૨૦૧૮
પ્રતીકાત્મકતા	ખેડૂતો પાસેથી એકત્ર કરેલું લોખંડ

સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ માત્ર એક રાજકીય નેતા ન હતા, પરંતુ આધુનિક ભારતના વાસ્તવિક નિર્માતા હતા. જો ગાંધીજી રાષ્ટ્રના પિતા હતા અને નેહરુ તેના સ્વપ્નદ્રષ્ટા હતા, તો સરદાર પટેલ તેના **શિલ્પી (Architect)** હતા. તેમણે ૫૬૨ વિખરાયેલા રજવાડાઓને એક કરીને ભારતને ભૌગોલિક સુરક્ષા આપી. જૂનાગઢ અને હૈદરાબાદમાં તેમની નિર્ણાયક શક્તિએ ભારતને ગૃહયુદ્ધથી બચાવ્યું. વહીવટી તંત્રમાં 'સ્ટીલ ફ્રેમ' જાળવી રાખીને તેમણે દેશને સ્થિરતા આપી. અને બંધારણમાં લોકશાહી અને સમાનતાના મૂલ્યોનું જતન કર્યું. આજે જ્યારે આપણે અખંડ ભારત જોઈએ છીએ, ત્યારે તે સરદાર પટેલની દીર્ઘદ્રષ્ટિ અને લોખંડી મનોબળનું પરિણામ છે. તેમનો વારસો માત્ર મૂર્તિઓમાં જ નહીં, પરંતુ ભારતના દરેક નાગરિકની સુરક્ષા અને સ્વતંત્રતામાં જીવંત છે.

SHABDBRAHM

References

1. Sardar Vallabhbhai Patel's Strategic Role in Uniting India's Princely States, https://www.creativeflight.in/2025/10/sardar-vallabhbhai-patels-strategic.html
2. Political integration of India - Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Political_integration_of_India
3. Sardar Vallabhbhai Patel - Ministry of Culture, https://culture.gov.in/sardar-vallabhbhai-patel
4. Life Story - Sardar Patel Trust, https://sardarpateltrust.org/sardar-patel/life-story/
5. Sardar Vallabhbhai Patel: The Man Who United the Nation - Press Information Bureau,

https://static.pib.gov.in/WriteReadData/specificdocs/documents/2021/oct/doc2021103031.pdf
6. SARDAR VALLABHBHAI PATEL - Indian National Congress, https://inc.in/our-inspiration/sardar-vallabhbhai-patel
7. 15 facts to know Why Sardar Patel Is Called 'The Iron Man Of India' - Medium, https://medium.com/@Congress/15-facts-to-know-why-sardar-patel-is-called-the-iron-man-of-india-9dcb90c199b7
8. Sardar Patel: The Iron Man of India - Indian National Congress, https://inc.in/congress-sandesh/tribute/sardar-patel-the-iron-man-of-india
9. Elucidate the role of Sardar Patel in integration of princely states in India., https://vajiramias.com/mains-daily-questions/elucidate-the-role-of-sardar-patel-in-integration-/61d94d661d5def706381f065/

SHABDBRAHM